

Mari Sobolev: "Kaasaegne kunst võib esineda mis tahes vormis ja kasutada oma sõnumi väljendamiseks mis tahes vahendeid."

Kuidas õpetada kaasaegset kunsti?

M a r i S o b o l e v

Kunstiteadlane

Kuidas õpetada lastele kunsti? Kuidas neile üldse midagi õpetada? Tutvustan siinkohal oma mõningaid praktilisi kogemusi.

Need pärinevad Viljandi Maagümnaasiumi kunstistuudiost. Töötasin 2000. aastal Viljandi Linnavalitsuses. Kuna hariduse poolest olen kunstiteadlane, suunati kõikvõimalikud kunstiga vähem või rohkem seotud paberid ka mulle läbivaatamiseks. Nii sattus mu kätte stuudio asutamise dokumentatsioon. Seda uurides tõdesin, et stuudio õppekavas pole eriti midagi nähtud ette kaasaegse kunsti õppe kohta, ning juhtisin mainitud asjaolule ka tähelepanu. Seepeale käitus stuudio juhataja Ene Runing mõeldavatest kõige loogilisemal ja nutikamal viisil: tule ja tee! Nii juhtuski, et sattusin stuudiosse kaasaegset kunsti õpetama.

Stuudios toimus tsükliõpe. Tsükliid kestsid viis nädalat, tunnid olid kaks korda nädalas 2 x 45 minutit. Gruppides oli kümnekond ühevanust õpilast, vahemikus 5.–11. klass. Iga grupi puhul kasutasin veidi erinevat metoodikat ja teemasid vastavalt grupis valitsevale meeleolule, ka endal oleks olnud igav täpselt ühte ja sama asja mitu korda järjest teha.

Milleks just kaasaegne kunst?

Siinkohal tuleks täpsustada, miks mind huvitab just kaasaegse kunsti õpe. Mitte sellepärast, et maalimine-joonistamine tuleks vanamoodsate nähtustena ära lõpetada ning tegelda vaid millegi moodsamaga – ei, mitte sugugi. Pean sügavalt lugu Rembrandtist ja Botticellist jt. Traditsioonilised kunstialad on väga väärtuslikud. Aga neid õpetatakse niigi ja

nende eest ei ole seetõttu vaja võidelda. Keegi ei võitle aga kaasaegse kunsti eest laste harimisel, seetõttu võtsin endale just selle missiooni.

Siinkohal ei ole vast õige koht hakata selgitama, mille poolest kaasaegne kunst üldse hea on. Skeptiline lugeja leppigu tõdemusega, et me pürime kõigis eluvaldkondades innovatsiooni poole. Koolis peetakse väga oluliseks tugevat keeleõpet, mis avab lastele euroväärtused, samuti arvutiõpet, me juurutame ka majandusõpet ning püüame inimeseõpetuse kaudu avada tänapäevase sootsiumi väärtushinnanguid. Loogiliselt võttes võiks ju ka kunsti vallas veidigi tutvustada seda, mis toimub praegu ja ilmselt ka lähitulevikus. Kui keegi tahab saada edukaks kunstnikuks, lõikame tal vaieldamatult selle võimaluse ära, kui õpetame talle ainult lillekestega võltsvitraaže ning guašše teemal "Minu

koolivaheaeg". Taolised žanrid ei vii tänases kunstimaailmas eduni, selle peale võib mürki võtta.

Enamik lapsi kindlasti ei saa kunstnikeks, kuid tutvustades neile kaasaegset kunsti, kasvatame neist kunstipublikut ikkagi. Hiljem, eri ametikohtadel toimetades, ei arva nad ehk siis kunstist enam nii halvasti nagu praegused võimalolijad. Kaudselt tooks kunsti maine üldine tõus sedaviisi kasu isegi kunstiopetajale, kelle enda ainus looming on võltsvitraažid – kas või selle kaudu, et kunsti maine tõusu puhul oleks oodata ka kunstiõpetuse mahu kasvu koolis, selle võrra paremaid tingimusi ja suuremat palka. See perspektiiv on kauge, kuid täiesti reaalne.

Keegi ei julge öelda, et eesti keel on jama. Seda õpetatakse koolis iga päev. Sama kehtib matemaatika, füüsika, paljude teiste valdkondade kohta. Küll aga ütleb enamik inimesi julgelt, et kunst on jama. Seda õpetatakse väga vähe. Kas siin polegi kaasaegse kunsti kehva tundmise üks peamisi põhjusi?

Programm

Studios õpetama asudes andsin endale aru, et kursus kestab maksimaalselt paar aastat ja seega ei saa metoodikat üles ehitada aastatepikkusele arengule, kõik peab toimuma intensiivselt ja kiiresti. Otsustasin kasutada nii oma teoreetilisi teadmisi kaasaegse kunsti arengust ja toimemehhanismidest kui ka praktilisi kogemusi sellest, kuidas kunst tekib. Otsustasin mitte kaevelda arvutite vähesuse ja väikeste ruumide üle, vaid lihtsalt hakata otsast tegema.

Protsess algas programmi koostamisest. Paberile panduna oli see imekaval, mis pidanuks paari aastaga lastele kaasaegse kunsti täielikult selgeks õpetama. Alates sügavast sisust kuni meediapillideni. Programmis nägin ette ka kunstialaste tekstide suures mahus lugemist ja kirjutamist. See oli esimene "ämber", sest korralikud lapsed olid koolitöödest niigi kurnatud, mittekorralikud aga praktiliselt kirjaoskamatud. Osa õpilasi jooksis kohe minema. Edaspidi taandasin töö tekstidega minimaalseks. Jõudsin esimesele pedagoogilisele äratundmisele – nii väiksemad kui ka suuremad õpivad kõige rohkem praktilise tegevuse kaudu.

Mitu kärbest ühe hoobiga

Koostatud programmis oli aga ka ideid, mis töötasid suurepäraselt, näiteks see, et kunsti jätsime algul täiesti kõrvale ja rääkisime asjade sisust. Protsess algas aruteluga selle üle, mida me kardame, mida varjame, millest räägime, millest räägib meedia. Mõne õpilasega arenes ka kirjavahetus, et asjad lõplikult selgeks saada. Koduseks ülesandeks jäi edasi mõelda, midagi kirja panna – kuidas kunagi. Mõni grupp oli filosoofilisem, mõni pealiskaudsem, mõni avatum, mõni suletum – vastavalt sellele valisin ka teemad.

Järgmiseks etapiks oli piltidega loengu vormis subjektiivne ülevaade sellest, kuidas on antud teemat kaasaegses kunstis kajastatud. Näidete hulka valisin tähtseid, mida haritud inimene võiks teada, kuid nende kõrval tutvustasin ka üldse mitte kuulsaid töid ja autoreid, kelle abil sai lihtsalt selgitada erinevaid võimalikke lähenemisi. Loengute kaudu sai pihta korruga mitmele kärbele:

- põgus ülevaade kaasaegse kunsti ajaloost,
- ülevaade kaasaegse kunsti liikidest (maala, video, installatsioon, foto, *land-art*, *performance* jne),
- sissevaade kaasaegse kunsti keelde, st milliseid elemente on võimalik kasutada mingi mõtte või tunde tähistamiseks, kui erinevad võivad olla kasutatavad kujundid (alates *ready-made* pissuaarist kuni maalilise värvilaiguni) ja kuidas nad koos omavahel kõnelema hakkavad,
- võimalus saada aru, et kaasaegne kunst võib esineda mis tahes vormis ja kasutada oma sõnumi väljendamiseks mis tahes vahendeid.

Mõnele grupile pidasin mitu loengut, vastavalt vajadusele. Näiteks üks seltskond tahtis nagu üks mees valida kasutatavaks meediumiks foto, neile tegin eraldi loengu tänapäeva fotost, sest sealgi on palju võimalusi (dokumentaalfoto, lavastus, *ready-made* foto, fotoinstallatsioon jne).

Kunsti komponendid

Mõned, kellel ideed spontaanselt jooksema ei hakanud, said eraldi ettekande sellest, millest kunst koosneb ja kuidas toimib. Selle teooria põhipunktideks on, et kunstiteos koosneb ideest, emotsioonist, teostusest ja levist. Need peaksid

olema omavahel tasakaalus, kui mõni on puudu või nõrk, ei ole tegemist hea teosega ja see ei avalda vaatajale mõju.

Idee peaks olema hea, võib aga olla mis tahes valdkonnast. Emotsioon peaks olema tugev, kuid selle positiivsus või negatiivsus on autori otsustada. Teostus peab olema kvaliteetne, kuid kasutada võib mis tahes tehnilisi või mittetehnilisi vahendeid. Ja seda teost tuleb levitada, kuidagi publikuni viia, sest kunst on kommunikatsiooni üks vorm.

Loengutes vältisin keerulisi lauseid ja võõrsõnu nii palju kui võimalik. Mõni tähtsam mõiste (nt *performance*, installatsioon) tuli siiski ära õppida. Samuti ei nõudnud ma kelleltki nimede ja aastaarvude meeldejätmist, sest need ei jää nagunii pähe. Mõningaid väga tähtsaid kunstnikke, keda kunstiopilane võiks teada (nt Duchamp, Beuys, Eestist Toomik, Rühm T), käsitlesin mitmes loengus lootuses, et ehk jäävad need siiski meelde. Kuid loengute peaesmärk oli tekitada sisuline arusaamine sellest, kuidas saada aru kaasaegsest kunstist ja milliseid vahendeid oma ideede teosteks vormimisel kasutada. Andsin mõista, et võimalused on lõputud, ükski idee ei ole loll, iga idee saab arendada.

Seejärel pidid lapsed tulema välja oma ideedega. Kõigepealt tuli leida etteantud teemast enda jaoks kõige intriigerivam motiiv ning seejärel mõelda välja, millist materjali võiks selle edasimõeldmiseks kasutada.

Tegelased, kes tulid jutuga *à la* "ma tahaks teha mingi video", said ülesande mõelda, mida nad öelda tahavad. Seejärel hakati mõtlema, kas seda saab teha video vormis või oleks joonistus, installatsioon või midagi muud parem. Väga rahututele ja süvenemisvõimetutele tegin ka mõõndusi, et nad üldse midagi teeksid. Neiltki tuli lõpuks huvitavaid ideid.

Ehk siis – kunstiteose loomine käis umbes sellise skeemi järgi: kõigepealt moodustada lause (sõnum), siis leida tähistajad, mis tähistaksid sõnu, ning seejärel panna tähistajad õiges järjekorras visuaalsesse "lausesse". Loomulikult ei ole tegelik loomeprotsess nii konkreetne, aga see on skeem, millest on hea alustada.

Mõtete sügavus, analüüsi põhjalikkus ja teostuse kvaliteet ei sõltu õpilaste vanusest – pigem rühmas valitsevast mentaliteedist.

Kunstis peab olema aus ja julge

Mõistagi olid grupid väga erinevad ja lapsed veelgi erinevamad. Oli neid, kellega läks kõik nauditavalt ja libedalt, oli hüperaktiivseid, kes ei suutnud keskenduda, oli ka väga kinniseid, kes ei julgenud midagi. Oli neidki, kes põgenesid, aga enamik tegi kaasa. Sageli piisas, kui paar õpilast rühmast suutsid tööga pihta hakata, teised tulid neile ühiste analüüside ja arutelude käigus järele. Üllatav oli aga, et mõtete sügavus, analüüsi põhjalikkus ega teostuse kvaliteet ei sõltunud õpilaste vanusest – pigem rühmas valitsevast mentaliteedist.

Ideede genereerimise puhul rõhutasin, et asi, millest räägid, peab olema sulle endale oluline. Siis mõjub see ka vaatajale. Kunstis peab olema aus. Kindlasti pole nii noortele kunstnikele olulised samad teemad, mis täiskasvanud kunstnikele, kel on suurem elukogemus. Ideaalis peab kunst olema ka sügav, kuid laste puhul ei saa seda alati nõuda. Kui keegi ikkagi leiab, et tema elu suurim mure on, et ema käsib nõusid pesta, pole midagi teha.

Mis on lastele oluline? Perekond, sõprus, armastus, raha, rahu, koolielu. Viimasest teemast tekkisidki kaks koolielu probleeme kajastavat videot, mis said skandaalseks ja keelati Viljandi näi-

tustel ära. Tunnistan, et mind kui juhendajat ei huvitanud nende juhtumite puhul väikelinna idüllilise mikrokliima säilitamine. Minus tekitas lugupidamist laste ausus ja julgus. Ma leian, et kui lapsed oma töös ütlevad, et neid ahistatakse vaimselt ja isegi seksuaalselt, ei peaks süüdistama videoid ebaeetilisuses, vaid uurima, kas koolielu ei toimu midagi ebamoraalset, ebaeetilisest rääkimata.

Peab olema ka osav ja leidlik

Kui ideed olid formuleeritud ja mõeldud, millisesse vormi neid valada, hakati väljamõeldut teostama. See ei sarnanenud tavapärase kujutlusega kunstiringis toimuvast. Teostamise protsess toimus suures osas tunniväliselt ja iseseisvalt. Kui kasutatavaks meediumiks oli valitud installatsioon, tuli noorel kunstnikul endal otsida vajalikud esemed ja materjalid kas vanaema pööningult, prügimäelt või ka poest. Installatsioon peaks ideaalis olema nii suur, et vaataja tunneks end selle sees olevat. Ruumipuudusel ei saanud me seda nõuet täita ja nii tekkis mitmeid naljakaid miniinstallatsioone, -objekte jms.

Foto või video valinud õpilased suundusid võtetele, kaasas stuudiale kuuluv digikaamera või kodusest majapidamisest pärinev riistapuu. Fotolavastuste puhul arutasime tunnis läbi, mil kombel inimesi, asju, nukke ja muud kaadrisse

paigutada, ja töö võis kodus alata. Raskem oli neil, kes valisid dokumentaalse žanri. Keegi käis narkodiilereid pildistamas, keegi sigalas, prügimäel jm. Üks ülesanne oli töö leiteksti põhjal. Tüdrukud pidid ajakirju lappama ja sealt idiootlikke, tähenduslikke või midu intrigeerivaid tekste otsima. Hiljem tuli neile pildiline kate leida, kas pildistada ise või leida vajalikud materjalid samuti meediast.

Kõige nauditavam oli tegelda nendega, kel oli tõsine tahtmine põnevaid videoteid teha. Studio naabruses elavale rahvale avanes hea vaatepilt, kuidas õpetaja ronib katusele ja kallab sealt alla tohtus koguses räimi, et lavastada õpilase idee taevast alla sadavatest kaladest. Järgnes päris kunsti tasemel *video-performance* tütarlastest, kes ajab kalu läbi hakkmasina ja valmistab neist endale näomaski. Töö aluseks oli naisteajakirjast leitud tekst kalade kasutamisest ilutööstuses.

Paar korda filmisime lausa poole ööni midagi keldris, eriti kaua läks, kui tuli ehitada konstruktsioon, mis tegi võimalikuks väikevennalt virutatud plastmasslennuki sissesõidu mängukaartidest ehitatud Twin Towerisse. Leidus ka traditsioonilisemaid tegevusi, nagu papjemašest pea valmistamine, väljendamaks kõige olulisemat, millega antud autori pea enamasti tegeleb – arvutimängudega. Sündisid ka mõned maalid. Mulle avaldas muljet inimõiguste teemal valminud valge, Titanicu moodi laev, kuhu suundus lõputu rida väikesi inimesi, kes kasutasid oma kodumaalt lahkumise õigust. Graafika parim näide kuulus eksperimentide valdkonda – koolinna maapinnal olevate jälgede tõmmised paberil, kenasti raamitud nagu graafika ikka.

Üldiselt püüdsin mitte midagi õpilaste eest valmis mõelda ega ära teha, kuid vahel tuli lapsi siiski aidata. Kui tüdruk ei leidnud resti, mis tähistaks puuri fotoinstallatsioonis "Ahvi unistused", tõi selle oma keldrist. Katusele ronisin ka ise, et lapsed alla ei kukuks.

Mõnikord tuli idee koha pealt nõuda. Üks keskendumisraskustega tüdruk võttis kaasa vatitupse ja tühja õhupalli, kuid ei suutnud öelda, miks need on tema jaoks tähenduslikud ja mis on üldse tema sõnum. Järelikult on need

mõttetud, soovitasingi teha midagi täiesti mõttetut. Valmis video "Mõttetu tegevus", kus valgel taustal valgesse riidetatud tüdruk topib valgesse õhupalli vatitupse. See oli ilus ja väljendas samas suurepäraselt pealiskaudsuse mõtledust.

Materia ei ole kõige tähtsam

Mõned tööd vajasisid digitaalset järeltöötlust. Arvutit stuudios tol ajal ei olnud, aga õnneks oli mul sülearvuti (suur tänu kultuurkapitalile), mille peal valmisid uskumatud fototöötlused. Lapsed, kes polnud kunagi varem ühegi pilditöötlusprogrammiga kokku puutunud, õppisid *Photoshop*'i põhitõed ära uskumatu kiirusega. Isegi õppisin selle käigus juurde näiteks seda, kuidas fotol *tattoo*'d kehale tõsta. Videote monteerimiseks oli vaja võimsamat arvutit, siin tulid appi Canon Overall ja .sys.

Marjaks kuluisid ära ka tööõpetuse tunnis omandatud oskused, näiteks oma unistuste pitsi raamimisel. Kasutust leidsid vanaisade puutööoskused. Isa sai kasutada näitlejana uudisteprogrammi videos, kus intervjueriti tüüpilist meest. Võtted toimusid ema töökohas ja naispeaosas esines professionaalne näitleja kultuurikolledžist, kes oli õpilase sugulane.

Kõige immateriaalsem töö sündis valimiste ajal ja seisnes elanikkonnale suunatud ankeedis, mille küsimused olid koostatud valimispropaganda totruste ajel. Nii leidis osa Viljandi elani-

kest oma postkastist ühtäkki lisaks parteiflaieritele tujutõstvaid küsimustikke.

Kaasaegne kunst võib esineda ka heliinstallatsioonina. Teema "Avalik ja salajane" raames koostas üks tüdruk heliplaadi eri vanuses inimeste mälestustest nende esimesest armastuskirjast. On tõsiselt kahju, et neid hingeminevaid ja antropoloogiliselt väärtuslikke tekste näitusel nii vähesed kuulata viitsisid.

Kogu selle tegevuse materjali- ja rahakulu oli tulemustega võrreldes suhteliselt minimaalne. Midagi kulus fotode ilmutamisele, ostsime mõned pildiraamid, videokassetid, pudeli süütevedeliku (et süüdata mustad nõud eespool mainitud nõudepesemise teemalises fotosarjas), muud nipet-näpet. Saan aru kunstiopetajatest, kes ütlevad, et aega on vähe, aga ma ei saa aru sellest, kui öeldakse, et rahapuuduse tõttu ei ole võimalik midagi teha. On küll, kui jätkub tahtmist ja fantaasiat. Ja lastel on fantaasiat.

Iga teos on väärtus

Kui teos on valmis, järgneb levi. Õpilased said ettekujutuse, kuidas kirjutada pressiteadet, õppisid oma ideid ja teoseid kõva häälega selgitama.

Toimus kolm näitust: 2002. a Viljandis Kilpkonna galeriis, 2003. a Tallinnas Draakoni galeriis ja Viljandi Linnagaleriis. Parimaid videotöid näidati 2003. a Pärnu filmi- ja videofestivalil. Eksponeerimise juures on oluliseks nüansiks respekt iga teose suhtes. Nagu päris näi-

tustel, võiks ka laste tööde puhul jätta teoste vahele õhu- ja mõtteruumi. Pildid tuleks teha mittekortsuvale materjalile ja vajadusel raamida. Liiga palju halvasti vormistatud kunsti ei paelu. Seda tuleks arvestada juba tööde tegemisel. Igas tunnis ei pea valmima teos. Pikema mõtte- ja teostamisprotsessi käigus valmiv üks, aga hea teos tuleb parem ja selle tegemise protsess arendab rohkem ka tegijat ennast.

Ei tea täpselt, mida lapsed selle kõige käigus selgeks said või kui sügavalt nad arenesid. Kindel on, et valmis hulk häid kunsti teoseid, samuti see, et need, kes stuudios käisid ja kaasa mõtlesid, said ettekujutuse, mis on kaasaegne kunst. Tulemus oleks kindlasti parem, kui taoline õpetus laotuks pikemale perioodile ning oleks aega ideedesse põhjalikumalt süüvida ja teostust lihvida. Kindlasti võiks õpetaja olla parem pedagoog kui mina. Aga mingeid ideid asjast huvitatud siit ehk siiski saavad.

Seda teab igaüks vast isegi, et kaasaegsest kunstist huvitatutel on kasulik lugeda ajalehte *Sirp* ja ajakirja *kunst.ee*. Raamatukogudes on kaasaegse kunsti kohta ka päris palju võõrkeelseid raamatuid.

